

UiO : **Institutt for lingvistiske og nordiske studium**
Det humanistiske fakultet

Tyngd på fyrste stavinga i lånnord

Sverre Stausland Johnsen, Janne Bondi
Johannessen, Maria Evjen og Joel J. Priestley

Tyngd på norsk

- På norsk ligg tyngda vanleg på fyrste stavinga i ordet: *éigarane* (Aasen 1864).
- Kva hender då når framande ord med tyngda på ei anna staving, som *papír*, vert innlånte i norsk?
- Somtid vert dei tilmåta den norske segnaden, so at tyngda vert flytt til fyrste stavinga: *pápir* (Aasen 1848).

Tyngdlegging til målføremerke

- Om målføret flytter tyngda i lånnord til fyrste stavinga eller ei, er eit av dei mest velkjende målføremerka i norsk.
- I somme målføre seier dei *ávis*, i andre *avís*.
- Denne skilnaden vert ofte framlyft når folk vil gjeva døme på korso målføra våre skil seg åt.

Kart for målføremerket

- Jamvel om dette merket må gjelda for eit av dei mest kjende, finst det ikkje – etter det me veit – noko målførekart som syner utbreiinga av denne ovringa.
- Det kjem nog av at målføregranskarar har vore mest forvitne etter korso talemålet har vakse seg frå gamalnorsk.
- Kva som hender med nye lånord, fell ikkje inn under dette synsmålet.

Ordskråa hans Johan Storm

- Dei målførekartar som er til, er for det meste tyfte på innsanka tilfang etter ordskråa hans Johan Storm (Storm [1884]; Hoff 1960).
- Men i denne skråa finst det ingen nye lånord.
- «Lista set grenser for *kva* ein kan teikna kart over» (Hoff 1960).

Påstandar i bokheimen

- Jamvel om ingen kart finst, er det framlagde ymse påstandar i bokheimen om utbreiinga av fyrstestavingstyngd i lånord.
- Dei fleste nøyer seg med å seia at dette er ei ovring i «austlandsk» eller «austnorsk» (Storm 1908; Christiansen [1946–1948]; Kolsrud 1951; Vigeland 1995; Papazian og Helleland 2005; Hanssen 2010; Mæhlum og Røyneland 2012).
- Somme nemner at det au kan finnast fyrstetrykk i vestlandske målføre (t.d. Skjekkeland 1997).

Tyngd og ljdofallsklasar

- Somme seier (eller ymtar) at utbreiinga av fyrstestavingstyngd i lånord er den same som fyrstelekkstyngd i ljdofallsklasar: *tá-bort* mot *ta-bórt* (Jahr 1990; Skjekkeland 1997; Vaa 2016).
- Men somme målføre har ikkje fått fyrstestavingstyngd i lånord, og har like fullt fyrstelekkstyngd i ljdofallsklasar.
- Det gjeld til dømes målføra i Grenland (Dalene 1953).

Tyngd og ljodgang

- Vaa (2016) skriv at ovringa med fyrstestavingstyngd i lånnord «sammenfaller ganske godt med skillet i tonegang».
- Vestlandsk har høg ljodhøgde og austlandsk låg ljodhøgde (Vaa 2016).
- Men utbreiinga av ljodgangane i norsk er kjend (Fintoft og Mjaavatn 1980), og ho samsvarar ikkje med fyrstestavingstyngd i lånnord.
- Her har til dømes målføra i Aust-Agder låg ljodhøgde, men like fullt ikkje fått fyrstestavingstyngd i lånnord (Torp 1986).

Tyngd og jamtyngd

- Sistpå læt Skjekkeland (1997) om at utbreiinga av fyrstestavingstyngd i lånord er fullik utbreiinga av jamtyngdskipnaden.
- Jamtyngdskipnad: *vera*, men *kaste*.
- Utbreiinga av jamtyngda er velkjend (Larsen 1897; Hoff 1960), og samsvarar ikkje med utbreiinga av fyrstestavingstyngd i lånord.
- Mellom anna har ikkje målføra i Sør-Austfold jamtyngd, men like fullt fyrstestavingstyngd i lånord (Fjeld 1995).

Kva er utbreiinga av fyrstestavingstyngd?

- Det synest ikkje vera noko anna måldrag som samstavast med utbreisla av fyrstestavingstyngd i lånord.
- Difor er det gagn i å sjå til ei talemålssamning som LIA.
- I kva mon kan me røyna utbreisla av denne ovringa når me søker gjennom LIA-samninga?

Metode

- 31 ord, t.d. *stasjon, maskin, avis, billett, januar, februar*.
- 1049 realiseringar av desse orda.
- Dataa vart samla inn ved å sjå på transkripsjonane og høyre på realiseringane, som i dømet under (frå Åsnes, 1971).

e så da begynte dei å slå med	maskin	da og det var jo mykje e mykje lettare # men det var enkelte som ikkje skulle gjere det au #
ee så da bynna dæmm å sjlæ me	massjin	da å de va jo mye ee mye lettere # menn de var enngkelte somm itte skulle jæra de æu #

Metode

- For å få eit overblikk over utbreiinga til fyrstestavingstyngd i lånord rekna me ut kva for eit mønster som var i fleirtal i kvar kommune.

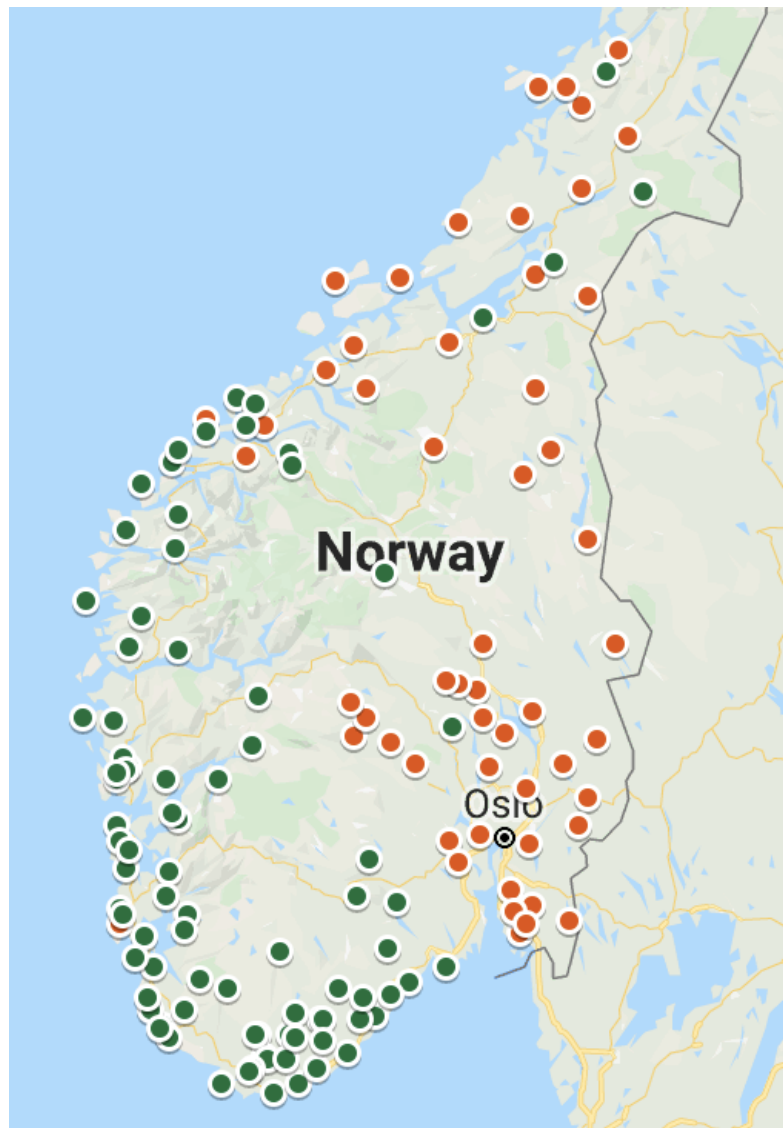
Resultat

- Fyrstestavingstyngd
- Ikkje fyrstestavingstyngd

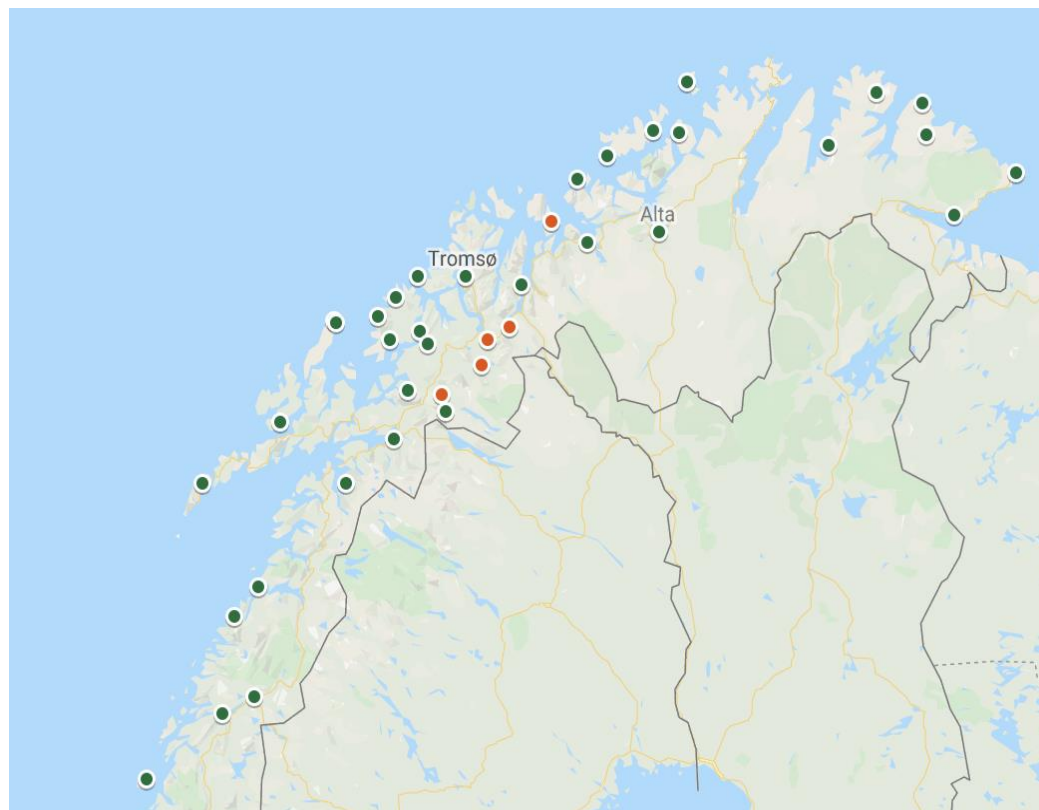
Resultat

- Som forventa, har dei fleste kommunane på austlandet og i Trøndelag fyrstestavingstyngd, mens vestlandet stort sett ikkje har det.
- Unntaket er Møre og Romsdal, der me finn ei jamn fordeling av dei to mønstera.

Resultat

- I Nord-Norge finn me stort sett ikkje fyrstestavingstyngd.
- Unntaket er området kring Målselv/Bardu. Dette mønsteret kjem av den spesielle språkhistoria til dette området, der dialekta er austlandsk.

Resultat - Variasjon

- Mellom ord
 - *januar* og *februar* i vestnorsk.
- Innanfor kommunar:
 - /²janu~~ar~~/ & /janu¹a:r/ (Bolsøy)
 - /²oktober/ & /ok¹to:ber/ (Aremark)
 - Også Trondheim, Drammen, Fet, Fredrikstad, Målselv, Sør-Aukra, Trysil.
- Innanfor same talar:
 - trondheim_uib_1501 har fyrstestavingstyngd i *april* og *stasjon*, men ikkje i *avis*.
 - aal_uio_0301 har fyrstestavingstyngd i *august*, men ikkje i *september*

Resultat - Variasjon

- Somme ord har lang fyrstevokal hos somme talarar, det samvarierer med førstetyngd
 - /²a:vis/ (drammen_uib_0101, fet_uio_0301, hemsedal_uio_0301, nesB_uio_0402, aukra_ma_01, trysil_uio_0102)
 - /²a:pril/ (aal_ma_01, bindal_ntnu_0301, signaldalen_ma_02)
 - /²tra:fik/ (aal_uio_0301, hemsedal_uio_0101, kolbu_uio_0301)
 - /²te:lefon/ (flaa_ma_01)
 - /²bɥ:tik/ (hemsedal_uio_0101, kolbu_uio_0301, nesB_uio_0201, oeyer_uio_0201, signaldalen_ma_01)
 - /²mɥ:sik/ (hemsedal_uio_0401, kolbu_uio_0301, meraaker_ntnu_0101)
 - /²sta:jun/ (trysil_uio_0102)

Konklusjon

- Frå bokheimen har me inga fullgod visse om den røynelege utbreiinga av fyrstestavingstyngd i målføra.
- Difor røkte me etter utbreiinga av denne ovringa i LIA-samninga, og laga eit kart utav det.
- Dette kartet syner at tyngd på fyrstestavinga stort sett finst i austnorsk og trøndsk, medan vestnorsk, sørnorsk og nordnorsk ikkje har tyngd på fyrstestavinga.
- Det finst likevel variasjon mellom ord og talarar.

Tilvisingar

- Christiansen, Hallfrid ([1946–1948]). *Norske dialekter*. Tanum.
- Dalene, Halvor (1953). *Lydverket i solumsmålet*. Skrifter frå Norsk Målførearkiv 3. Oslo.
- Fintoft, Knut og Per Egil Mjaavatn (1980). Tonelagskurver som målmerke. *Maal og Minne* 1–2, 66–87.
- Fjeld, Ruth Vatvedt (1995). Jæ høuer gött hött døm sa, men ente hössen døm sa'et. Om dialekten i Aremark i Østfold. *Talatrusten* 29: 9–22.
- Hanssen, Eskil (2010). *Dialekter i Norge*. LNUs skriftserie 184. Bergen: Fagbokforlaget.
- Hoff, Ingeborg (1960). Norsk dialektatlas. *Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap* 19: 595–622.
- Jahr, Ernst Håkon (1990). Dialekter og dialektbruk i Norge. *Den store dialektboka*. Red. av Ernst Håkon Jahr. Oslo: Novus, 7–27.
- Kolsrud, Sigurd (1951). *Nynorsken i sine målføre*. Oslo: Jacob Dybwad.

Tilvisingar

- Larsen, Amund B. (1897). *Oversigt over de norske bygdemål*. Med et kart. Kristiania: H. Aschehoug & Co.'s forlag.
- Mæhlum, Brit og Unn Røyneland (2012). *Det norske dialektlandskapet. Innføring i studiet av dialekter*. Cappelen Damm akademisk.
- Papazian, Eric og Botolv Helleland (2005). *Norsk talemål. Lokal og sosial variasjon*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Skjekkeland, Martin (1997). *Dei norske dialektane. Tradisjonelle særdrag i jamføring med skriftmåla*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Storm, Joh. ([1884]). *Kortere Ordliste. Med Forklaring af Lydskriften*. Oslo: Grøndahl & Søn.
- – (1908). Norsk Lydskrift med Omrids av Fonetiken. *Norvegja* 1: 19–179.
- Torp, Arne (1986). *Landvikmålet. Eit norsk skagerakmål*. Grimstad: Landvik historielag.
- Vigeland, Bjørn (1995). *Norske dialektar. Oversyn, heimfesting og normalisering*. Oslo: Universitetsforlaget.

Tilvisingar

- Vaa, Anders (2016). *Dialektboka*. Oslo: Spartacus.
- Aasen, Ivar (1848). *Det norske Folkesprogs Grammatik*. Udgivet paa det kongelige norske Videnskabs-Selskabs Bekostning. Kristiania: Werner & Comp.
- – (1864). *Norsk Grammatik*. Omarbeidet Udgave af „Det norske Folkesprogs Grammatik“. Christiania: P. T. Mallings Forlagsboghandel.